

Є. С. Чекарева

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

**Специфіка вираження «прямого часу»
в прийменникових конструкціях давньогрецької мови**

Чекарева Є. С. Специфіка вираження «прямого часу» в прийменникових конструкціях давньогрецької мови. У статті представлений аналіз прийменникових конструкцій давньогрецької мови, які виражають значення «прямого» часу, тобто вказують на одночасність моменту дії й моменту часу. Послідовно проводиться думка про те, що прийменникові конструкції є важливим засібом відтворення часу у загальній системі категорії темпоральності. Прийменникові конструкції розглядаються діахронічно, оскільки в різні періоди функціонування давньогрецької мови конструкції зазначеної семантики характеризуються різним кількісним і якісним складом.

Ключові слова: *прийменник, прийменникова конструкція, категорія часу, прямий час.*

Чекарева Е. С. Специфика выражения «прямого времени» в предложных конструкциях древнегреческого языка. В статье представлен анализ предложных конструкций древнегреческого языка, выражающих значение «прямого времени», то есть указывающих на одновременность момента действия и момента времени. Последовательно проводится мысль о том, что предложные конструкции являются важным средством выражения времени в общей системе категории темпоральности. Предложные конструкции рассматриваются диахронически, поскольку в разные периоды функционирования древнегреческого языка конструкции указанной семантики характеризуются различным количественным и качественным составом.

Ключевые слова: *предлог, предложная конструкция, категория времени, прямое время.*

Chekareva Y. S. Peculiarity of the expression of the “direct time” in prepositional constructions in Ancient Greek. The article represents an analysis of prepositional constructions in Ancient Greek that express the meaning of the “direct time” and point to the simultaneity of moments of the act and time. In the article there is a consistent emphasis of the fact that prepositional constructions are important tools of the time imaging in the whole temporal category system. The prepositional constructions are studding diachronically because of their difference in quality and quantity in different periods of functioning of Ancient Greek.

Key words: *preposition, prepositional construction, category of time, direct time.*

У своїй мовленнєвій діяльності людина завжди прагне до об'єктивного й адекватного зображення багатогранної системи явищ дійсності. Успіх такої діяльності багато в чому залежить від мовної свідомості, яка, з одного боку, є «частиною мовної картини світу, а з іншого, – інструментом створення мовної картини світу» [1:59]. Важливим при цьому є те, що мовна картина світу, як указує Є. С. Кубрякова, є «проекцією концептуальної системи нашої свідомості, куди, можливо, входять як деякі вроджені концепти, так і концепти, що склалися в ході предметно-пізнавальної діяльності, й, нарешті, концепти, виокремлені з повторюваних у семантичних структурах слів об'єднань значень» [4:65].

Специфічною особливістю реалізації концептуальних систем у мові є можливість передачі одного і того ж змісту альтернативними засобами, причому «чим більш значущим є певний концепт для людського мислення, тим більш складною системою мовних засобів і форм він може бути виражений» [4:313]. Досліджуваний нами концепт часу належить до групи так званих концептів-примітивів, тобто найпростіших концептів, комбінацією яких «можна описати весь словниковий склад мови» [1:83]. Р. Джеккендофф відносить концепт часу до «основних конститuentів концептуальної системи» [5:91] поряд із концептами об'єкта та його частин, концептів руху, дії, місця або простору, ознаки.

У філософському тлумаченні час постає як форма буття речей і характеризується послідовністю існування подій та речей та тривалістю їх існування [8:108].

Оскільки час є об'єктивною категорією, то система часових значень, властива будь-якій мові, має бути певним віддзеркаленням спільної моделі часових відношень, що «передає сприйняття існування й дії у часі, яке склалося в людства у процесі його розвитку й пізнання ним оточуючої дійсності» [3:6].

Різні способи вираження часу складають у мові певну систему засобів: морфологічних, лексичних, синтаксичних, контекстуальних тощо. У своїй сукупності вони складають систему мовного часу, яка інтерпретується як функціонально-семантична категорія (поле) темпоральності [8:108–109; 2:8]. На думку М. Г. Сеніва, ядром поля темпоральності є граматичний час, закріплений за морфологічними (словозмінними) формами дієслова. Не менш важливу роль у відображенні часових реалій відіграє лексичне поле часу, яке «включає сукупність способів вираження часових відношень за допомогою спеціальної часової лексики» [6:157], характеризується складністю й обширністю системних зв'язків, в результаті чого має властивість відображати різноманітні відношення, що склалися у людини в результаті її взаємодії з навколишнім світом, де час присутній як складовий компонент [6:157].

Очевидним є те, що система часових значень, властива певній мові, не збігається повністю з аналогічними системами значень, властивих іншим мовам, але ця розбіжність виявляється в деталях, у наявності чи відсутності деяких елементарних значень, представлених у даній мові [3:6].

З огляду на вищезазначене, вивчення особливостей репрезентації категорії часу в системі давньогрецької мови становить неабиякий інтерес, даючи можливість підтвердити, доповнити, уточнити знання про вираження категорії часу, отримане на матеріалі сучасних мов, інформацією з мови, що представляє найбільш ранні етапи розвитку індоєвропейських мов. При цьому слід зазначити, що якщо в сучасних мовах поле темпоральності досліджене досить повно, включаючи й вивчення прийменникових конструкцій часової семантики (А. М. Шаранда, К. П. Акулова, Л. І. Білоусова, М. В. Всеволодова, К. І. Ходова та ін.), то відповідні питання у класичних мовах, зокрема давньогрецькій, висвітлені недостатньо повно, особливо зважаючи на можливість й досягнення сучасного мовознавства в аналізі мовних явищ. Серед небагатьох робіт,

в яких аналізуються конструкції з часовим значенням, можна назвати роботи М. Г. Сеніва, І. Соболевського, Ф. Штольца, Й. Шмальца, Я. Б. Гофмана, М. Шантира, Ж. Каллеба. Таким чином, дослідження прийменникових конструкцій часової семантики у давньогрецькій мові видається досить актуальним і цікавим, висвітлюючи ще одне з численних і важливих питань, які потребують розв'язання в контексті сучасної темпорології.

У складній системі засобів вираження категорії часу прийменники посідають особливе місце. Відомо, що прийменники є особливим лексико-граматичним класом слів, які вказують на певний тип відношень між об'єктами реальної дійсності, причому здійснюють це не самостійно, а у поєднанні з відмінковою формою [8:14–16; 6:11–12].

У загальній системі категорії темпоральності прийменникові конструкції постають як синтаксичний засіб відтворення часу. Як зазначає М. Г. Сенів, прийменникові конструкції такої семантики являють «складну систему, найголовніші протиставлення якої є своєрідною семантичною репрезентацією таких основних ознак реального часу, як послідовний перебіг подій чи явищ, тривалість їх та повторюваність» [6:182–183].

Незважаючи на те, що, як вже зазначалося вище, основні часові протиставлення закріплені за морфологічними категоріями дієслова і опис часової семантики тієї чи іншої лексичної одиниці, зокрема прийменників, можливий «лише з урахуванням часової дії» [8:112], сама по собі дієслівна форма також виявляється не в змозі передати часову орієнтацію. Для цього потрібні темпоральні засоби контексту, адже «виражальні можливості лексичного часу багатші, ніж граматичного... Тонка й точна диференціація у сфері часових відношень досягається завдяки спільній участі граматичних форм часу і лексичних показників темпоральності» [6:184].

На думку М. В. Всеволодової, іменні групи з обставинним значенням часу (як прийменникові, так і безприйменникові), що фіксують момент або процес дії, ознаку предмета або сам предмет у його часовій тривалості або ж відносно означеного моменту часу, виконують у реченні уточнюючі функції. Така група не є обов'язковою в реченні й може бути опущена без порушення граматичної правильності структури всього речення, але, звичайно, із збідненням змісту висловлювання [3:11]. Дослідниця вказує також на необхідність вивчення таких груп у їх «прислівних зв'язках», аналізуючи конструкцію «на тлі речення, бо власне для участі в реченні потрібні ці групи й конструкції <...> Часто тіль-

ки в реченні виникають додаткові умови, характерні для існування саме цієї, а не іншої форми» [3:14].

Прийменникові і безприйменникові іменні групи із часовим значенням у переважній більшості займають придієслівну позицію, оскільки, як вже зазначалося, дієслово дає основну характеристику дії в часовому аспекті. Тому повноцінний опис часової семантики прийменника у складі іменної групи можливий лише з урахуванням часової дії [3:14–15; 8:112].

Конструкції темпоральної семантики можуть досліджуватися шляхом застосування двох методів: 1) виділення набору диференційних ознак; 2) формування системи бінарних опозицій.

При кожному з підходів різні автори оперують своїм набором диференційних ознак або бінарних опозицій. Так, наприклад, І. В. Волянська виділяє три диференційні ознаки в конструкціях часової семантики: кількість, обмеженість, зв'язаність [8:113]. А. М. Шаранда, формуючи систему диференційних ознак для опису прийменникових конструкцій темпорального значення виходить із близькості часових конструкцій просторовим і тому застосовує систему диференційних ознак, розроблену і застосовану раніше саме для просторових прийменникових конструкцій, виділяючи такі її елементи: 1) статика; 2) динаміка позитивна / динаміка нейтральна; 3) контактність / дистантність; 4) внутрішня межа (обмежений / необмежений часовий відрізок); 5) зовнішня межа висхідна / кінцева (або обмежений часовий відрізок із висхідною / кінцевою межею); 6) зовнішня межа (чітко виражена часова точка / нечітко виражена часова точка) [8:114,143].

Прибічники формування системи бінарних опозицій для дослідження темпоральних відношень, зокрема в системі прийменників, за основу беруть протиставлення: 1) процес / не процес; 2) дискретність / не дискретність (тобто визначена / невизначена часова межа); 3) початок / кінець; 4) до / після (А. А. Хадєєва-Бикова, Л. М. Черкашин) [8:113].

М. В. Всеволодова конструє систему бінарних опозицій із протиставленнями: 1) одночасність / різночасність моменту дії й моменту часу, названого в іменній групі; 2) заповненість / незаповненість часового відрізка дією; 3) завершеність / незавершеність дії; 4) одиничність / розділовість (повторюваність) дії. При цьому дослідниця встановлює ієрархію вказаних аспектів дії в часі, визначаючи як найбільш чітко охарактеризований в плані вираження аспект «одночасність / різночасність моменту дії й часу», представлений у семантиці більшості імен-

них груп навіть без допомоги дієслова. Найменш повно представлений у мові аспект одиничності / повторюваності дії [3:18–23].

Останні лінгвістичні роботи, виконані в руслі нової когнітивної парадигми наукового знання, пропонують дослідження конструкцій темпоральної семантики за ступенем реалізації в них важливих для людського мислення концептів одиничності, тривалості, початку, продовження, кінця, результативності, повторюваності [1:82].

У нашому аналізі прийменникових конструкцій темпоральної семантики давньогрецької мови ми спиратимемось на систему бінарних опозицій, розроблену М. В. Всеволодовою, зосередивши особливу увагу на розгляді прийменникових конструкцій, що виражають так званий «прямий час», який належить до найбільш повно представленого в мові протиставлення одночасності / різночасності моменту дії й моменту часу і протистоїть «відносному часу».

«Прямий час» має місце при одночасності, тобто коли «дія відбувається в межах, всередині часового відрізка» [3:19]. Конструкції, що виражають «прямий час» передають також і протиставлення «заповненість / незаповненість часового відрізка дією», «завершеність / незавершеність дії», «одиничність / повторюваність дії».

Так, «прямий час, повністю заповнений дією», включає конструкції, що позначають часовий відрізок, заповнений дією від першої до другої межі. У багатьох випадках дія, стан, процес представлені тут як такі, що тривають і в момент мовлення. В аналізованих конструкціях не маркується завершення дії, хоча в деяких випадках воно може матися на увазі [3:48].

«Прямий час, не повністю заповнений дією» включає конструкції, що позначають часовий відрізок, відносно якого тривалість дії не маркується. Це може бути одноактна дія, або тривала дія із межею, що не обов'язково знаходиться всередині названого часового відрізка [3:100].

Конструкції, що вказують на час завершення дії вказують на співвіднесеність завершеності (в якісному чи кількісному відношенні) дії із певним відрізком часу в усій його тривалості [3:81–83]. Одразу ж треба зазначити, що у вираженні опозицій «завершеність / незавершеність дії», «одиничність / повторюваність дії» прийменникові конструкції можуть брати участь, але тут їх функції є дуже обмеженими і вельми залежними від дієслівної лексики. Найповніше роль прийменникових конструкцій у вираженні темпоральних відношень виявляється у протиставленнях одночасності / різночасності моменту дії й моменту часу, а також заповненості / незаповненості часового відрізка дією.

Отже, з огляду на вищезазначені особливості «прямого часу» перейдемо до розгляду відповідних прийменникових конструкцій у давньогрецькій мові. Нам видається доцільним розглянути досліджувані конструкції діакронічно, оскільки проведений аналіз фактичного матеріалу виявив, що значення «прямого часу» актуалізується в різних періоди розвитку давньогрецької мови в різних прийменникових конструкціях. І це стосується як якісного, так і кількісного їх складу.

Таким чином, значення «прямого часу, повністю заповненого дією» в давньогрецькій мові передається такими прийменниковими конструкціями:

а) ранній період: *ἀνά* + Acc., *εἰς* + Acc., *ἐν* + Dat., *ἐπί* + Acc., *κατά* + Acc., *παρά* + Acc., *πρό* + Gen.: οὐ γάρ τις νέμεσις φυγέειν κακόν, οὐδ' *ἀνὰ νύκτα* (Hom. II. 14, 80) – немає сорому уникати небезпеки й *уночі*; καὶ γάρ κ' *εἰς ἐνιαυτὸν* ἐγὼ παρὰ σοί γ' ἀνεχόμην ἥμενος (Hom. Od. 4, 596) – якби я навіть сидів *протягом року* з тобою; οὐδὲ ἔοικε δηθὰ θεῶν *ἐν δαιτὶ* θαασσέμεν, ἀλλὰ νέεσθαι (Hom. Od. 3, 335) – *на бенкеті* в богів залишатись так довго не слід, час розходитись; μέιναιτ' *ἐπὶ χρόνον* ὄφρα δαῶμεν ἢ ἔτεδον Κάλχας μαντεύεται ἦε καὶ οὐκί (Hom. II. 14, 80) – почекайте *деякий час*, поки ми не дізнаємось, чи правдиво пророчить Калхас, чи ні; ὥς οἱ μὲν πονέοντο *κατὰ κρατερὴν ὑσμίνην* (Hom. II. 5, 84) – так вони трудилися *в палкій битві*; εἰνάνυχες δέ μοι ἄμφ' αὐτῷ *παρὰ νύκτας* ἵαυον (Hom. II. 9, 470) – дев'ять *ночей* вони біля мене провели; περὶ γάρ διε μή μιν' Αἰχαιοὶ *ἀργαλέου πρό φόβοιο* ἔλωρ δηϊοῖσι λίποιεν (Hom. II. 17, 667) – він хвилювався, що ахейці *у згубному страху* Патрокла ворогам залишать у здобич.

б) класичний період: *διὰ* + Gen., *ἐν* + Dat.: ἐγρηγόρεσαν καὶ ἔκαλον πυρὰ πολλὰ *διὰ νυκτός* (Xen. Anab. 4.6.23) – вони не спали і *протягом ночі* палили численні вогнища; *ἐν τούτῳ* καὶ βασιλεὺς δηλὸς ἦν προσιῶν πάλιν (Xen. Anab. 1.10.26) – *тут* знов з'явився цар, що йшов на них.

в) період койне: *ἀπό* + ἕως, *ἀπό* + μέχρι, *διὰ* + Gen., *ἐν* + Dat., *ἐπί* + Acc., *ὥς* + Acc.: πᾶσαι οὖν αἱ γενεαὶ *ἀπὸ Ἀβραάμ ἕως Δαυίδ* γενεαὶ δεκατέσσαρες (NT. Mth. 1.17) – отже усіх родів *від Авраама до Давіда* чотирнадцять; καὶ *διὰ τριῶν ἡμερῶν* οἰκοδομήσαι

(NT. Mth. 26.61) – і створити *в три дні*; καὶ *ἐν τῷ σπείρειν* αὐτὸν ἃ μὲν ἔπεσεν παρὰ τὴν ὁδόν (NT. Mth. 13.4) – і *коли він сіяв*, багато впадо при дорозі; εἰσελθὼν δὲ εἰς τὴν συναγωγὴν ἐπαρρησιάζετο *ἐπὶ μῆνας τρεῖς* διαλεγόμενος (NT. Act. ap. 19.8) – прийшовши в синагогу, він відкрито проповідував *три місяці*; ἔμεινεν δὲ Μαριάμ σὺν αὐτῇ *ὥς μῆνας τρεῖς* (NT. Lc. 1.56) – і залишалася Марія з нею *близько трьох місяців*.

«Прямий час, не повністю заповнений дією» виражається такими прийменниковими конструкціями:

а) ранній період: *ἄμα* + Dat., *διὰ* + Acc., *ἐν* + Dat., *ἐπί* + Dat., *κατά* + Acc.: τῷ σε χρή πόλεμον μὲν *ἄμ' ἡοί* παῦσαι Αἰχαιῶν (Hom. II. 7, 331) – треба *на світанку* припинити битву ахейців; οὐδὲ τι ἴδμεν μή πως καὶ *διὰ νύκτα* μενοινήσωσι μάχεσθαι (Hom. II. 10, 100) – а ми й не знаємо, чи не хочуть вони раптово вдарити *вночі*; αἳ τε κατὰ σταθμὸν ποιμνήιον ἠλάσκουσιν *ᾠρῇ ἐν εἰαρινῇ* (Hom. II. 2, 470) – так вони (мухи) кружляють в хліву пастухів *весняною порою*; ὥς δὴ σφιν σχεδὸν ἐστὶν *ἐπ' ἡματι* πάντα ὀλέσθαι (Hom. Od. 2, 284) – близько вже їм загинути всім *в один день*; Ἰφίνοον βάλε δουρὶ *κατὰ κρατερὴν ὑσμίνην* (Hom. II. 7, 14) – Іфіноя він вразив *у палкій битві*;

б) класичний період: *ἄμα* + Dat., *εἰς* + Acc., *ἐν* + Dat., *ἐπί* + Dat., *κατά* + Acc., *μετά* + Acc., *περί* + Acc.: ἤδη δὲ ἐν ὁρμῇ ὄντων *ἄμα ἡλίῳ* ἀνέχοντι ἦλθε Προκλῆς ὁ Τευθρανίας ἀρχων (Xen. Anab. 2.1.3.) – *на світанку*, коли вони були вже готові вирушити, прибув Прокл, правитель Тевфанії; ἔδοκει γὰρ *εἰς τὴν ἐπιούσαν ἑω* ἤξειν βασιλέα σὺν τῷ στρατεύματι μαχομένον (Xen. Anab. 1.7.1) – він гадав, що *на світанку* прийде цар із військом, щоб дати бій; οὐκ ἄρα ἔτι μαχεῖται, εἰ *ἐν ταύταις* οὐ μαχεῖται *ταῖς ἡμέραις* (Xen. Anab. 1.7.18) – адже він взагалі не буде битися, якщо не вступить у бій *цими днями*; *ἐπὶ δὲ τῷ τρίτῳ* ἔπεσθε τῷ ἡγουμένῳ (Xen. Anab. 2.2.4) – *на третій* (сигнал) йдіть за передовим загonom; ἔδοξεν αὐτοῖς *κατ' ἐνιαυτὸν* πεντακοσίας θύειν (Xen. Anab. 2.2.4) – і вирішили вони *щорічно* приносити в жертву по п'ятсот (голів); *μεθ' ἡμέραν* μὲν γὰρ ἐν ταῖς πορείαις ἡγεῖται τοῦ στρατεύματος ὁποῖον ἂν αἰ

πρὸς τὴν χώραν συμφέρη (Xen. Anab. 7.3.37) – адже *вдень* у поході в авангарді йдуть ті, які найбільш для цього підходять, залежно від характеру місцевості; καὶ ἤδη τε ἦν *περὶ πλήθουσιν ἀγορᾶν* καὶ ἔρχονται παρὰ βασιλέως καὶ Τισσαφέρνους κήρυκες (Xen. Anab. 2.1.7) – вже був *час найбільшого пожвавлення на ринку*, коли прибули послы від царя і Тиссаферна.

в) період койне: ἄμα + Dat., διὰ + Acc., ἐκ + Gen., ἐν + Dat., ἐπὶ + Acc., κατὰ + Acc., περὶ + Acc., πρὸς + Acc., ὑπὸ + + Gen.: ἐξῆλθεν *ἄμα πρῶτῃ* μισθώσασθαι ἐργάτας εἰς τὸν ἀμπελῶνα αὐτοῦ (NT. Mth. 20.1) – він вийшов *на світанку* найняти робітників у свій виноградник; ἄγγελος δὲ κυρίου *διὰ νυκτός* ἤνοιξε τὰς θύρας τῆς φυλακῆς (NT. Act. ap. 5.19) – але ангел Господень відчинив *уночі* двері в'язниці; πάλιν *ἐκ δευτέρου* ἀπελθὼν προσήύξατο (NT. Mth. 26.42) – і *вдруге* відійшовши він молився; δοθήσεται γὰρ ὑμῖν *ἐν ἐκείνῃ τῇ ὥρᾳ* τί λαλήσητε (NT. Mth. 10.19) – *бо в той час* вам буде дане, що сказати; ἐρωτῶντων δὲ αὐτῶν *ἐπὶ πλείονα χρόνον* μέιναι οὐκ ἐπένευσεν (NT. Act. ap. 18.20) – коли ж вони попросили його залишитися *довше*, він не погодився; ἰδοὺ ἄγγελος κυρίου *κατ' ὄναρ* ἐφάνη αὐτῷ λέγων (NT. Mth. 1.20) – ось, ангел Господень явився йому *уві сні* і сказав; ἀλλὰ ἐβασίλευσεν ὁ θάνατος *ἀπὸ Ἀδάμ μέχρι Μωϋσέως* (NT. Rom. 5.14) – але панувала смерть *від Адама до Моїсея*; καὶ ἐξελθὼν *περὶ τρίτην ὥραν* εἶδεν ἄλλους ἐστῶτας ἐν τῇ ἀγορᾷ ἀργούς (NT. Mth. 20.3) – і вийшовши *близько третьої години*, він побачив інших, що стояли на ринку без діла; οἱ *πρὸς καιρὸν* πιστεύουσιν καὶ ἐν καιρῷ πειρασμοῦ ἀφίστανται (NT. Lc. 8.13) – вони *часом* вірять, але в годину спокуси відпадають; ἀκούσαντες δὲ εἰσῆλθον *ὑπὸ τὸν ὄρθρον* εἰς τὸ ἱερὸν καὶ ἐδίδασκον (NT. Act. ap. 5.21) – вони вислухали, увійшли *вранці* до храму і вчили.

Окремої уваги в системі конструкцій на позначення «прямого часу» заслуговують конструкції зі значенням повторюваності дії в часі. Як зазначає М. В. Всеволодова, аспект повторюваності знаходить найменше вираження в системі іменних форм. Ітеративне значення може вноситися в конструкцію як дієсловом зі значенням повторюваності, так і лексичним показником повторюваності [3:168]. У системі прийменників

давніогрецької мови аспект повторюваності дії в часі реалізується в семантиці прийменника *κατὰ*. Хоча таке його значення виявляється здебільшого в період койне, окремі випадки ітеративних вживань *κατὰ* фіксуються і в класичний період. Зовсім не характерна така семантика *κατὰ* для раннього періоду:

ἐγνώσαν κερδαλεώτερον εἶναι Κύρῳ καλῶς πειθαρχεῖν ἢ τὸ *κατὰ μῆνα* κέρδος (Xen. Anab. 1.9.18) – вони розуміли, що краще гарно служити Кіру, ніж отримувати *щомісячну* платню; *κατὰ δὲ ἐορτήν* ἀπέλυεν αὐτοῖς ἓνα δέσμιον ὃν παρητοῦντο (NT. Mrc. 15.6) – *кожного свята* він відпускав їм одного в'язня, за якого вони просили.

Як бачимо, від раннього періоду до періоду койне кількість і якість прийменникових конструкцій із часовим значенням постійно зростає. Очевидним є те, що темпоральна семантика в усі періоди представлена здебільшого у значенні первинних давніогрецьких прийменників. У попередніх роботах ми вже зазначали, що на ранніх етапах розвитку мови вказівка на часові відношення різного характеру властива незначній частині первинних прийменників (7 одиниць). Збільшується кількість подібних уживань у класичний період (11 одиниць) і значно поширюється в період койне (15 одиниць) [7:182]. Збільшення кількості первинних прийменників із часовим значенням у класичний період і період койне свідчить про розвиток їхньої внутрішньої семантики від первісного позначення просторових відношень.

Тут одразу треба зазначити, що хоча часові відношення здебільшого передаються за допомогою тих самих прийменниково-відмінкових форм, що й просторові, кількість лексико-семантичних варіантів у полі темпоральності для одного й того ж прийменника значно менша, ніж у полі просторовості. Це пояснюється тим, що вживання у вторинному часовому значенні дещо обмежує функціональні можливості прийменників. Подібний тип вживання дозволяє сполучуватися в межах конструкції з будь-яким дієсловом, але при цьому потребує присутності іменників тільки певних лексико-семантичних розрядів – темпоральних та абстрактних [7:181].

У давніогрецькій мові просторові значення представлені в семантиці сімдесяти прийменників, натомість на часові відношення вказують тільки двадцять два. Якщо просторові значення прийменника могли реалізовуватись у кількох його лексико-семантичних варіантах (до тринадцяти), то темпоральні представлені максимум у двох варіантах [7:181–182].

Важливим моментом у вираженні «прямого часу» в давньогрецькій мові є те, що в усі періоди для позначення цього типу часових відношень з прийменниковими конструкціями активно конкурують і чисті відмінкові форми у відповідних функціях: Genetivus temporis, Dativus temporis, Accusativus temporis – на позначення точки дії в часі або ж тривалості дії в часі:

μέμβλετο γάρ οἱ τείχος ἐϋδμήτοιο πόλης μὴ Δαναοὶ πέρσειαν ὑπὲρ μόρον **ἡματι κείνῳ** (Hom. II. 21, 517) – він боявся, щоб данайці *в цей день* всупереч долі не зруйнували стіни гарно зведеного міста; καὶ **ἡμέρας καὶ νυκτός** ἄγων ἐπὶ τοὺς πολεμίους (Xen. Anab. 2.6.7) – і *вдень і вночі* він нападав на ворогів; ἐν ἐκείνῳ τῷ καιρῷ ἐπορεύθη ὁ Ἰησοῦς **τοῖς σάββασι** διὰ τῶν σπορίμων (NT. Mth. 12.1) – того часу проходив Ісус у *суботу* засіяними ланами.

Таким чином, можна сказати, що в усі періоди розвитку давньогрецької мови прийменникові конструкції беруть участь у вираженні так званого «прямого часу», що вказує на одночасність моменту дії та часу. При діахронічному підході прийменники виявляють різний ступінь актуалізації досліджуваного темпорального значення в своїй семантичній структурі: від раннього періоду до періоду койне кількість і якість темпоральних прийменників постійно збільшується. Незважаючи на те, що прийменникові конструкції, безумовно, відіграють важливу роль в уточненні позиції об'єктів у часі, проте ці синтагми не є універсальними засобами, здат-

ними самостійно позначити всі можливі відтінки часових відношень (одночасність / різночасність моменту дії й моменту часу; заповненість / незаповненість часового відрізка дією; завершеність / незавершеність дії; одиничність / розділовість (повторюваність) дії). Більша частина зазначених аспектів реалізується в системі дієслівних форм, різноманітних лексичних показниках часу, контекстуально тощо.

На відміну від сфери просторових відношень, де прийменникові конструкції відіграють ключову роль у відтворенні найточніших координат об'єктів у їх розташуванні одне до одного, у сфері темпоральних відношень прийменникові конструкції є допоміжним засобом, і з ними часто активно конкурують відмінкові форми у безприйменниковому вживанні, зокрема для вираження «прямого часу».

На нашу думку, проведені дослідження зайвий раз підтверджують важливість і значущість такого лексико-граматичного класу як прийменники у складній лексико-семантичній системі мови, зокрема давньогрецької. Вони позначаються цікавою і складною семантикою, сполучуваністю з одиницями різних лексико-семантичних груп, динамікою свого розвитку, як кількісного, так і якісного, від ранніх до більш пізніх періодів мовного стану.

Перспективним і актуальним у контексті вже проведеного дослідження на матеріалі давньогрецької мови видається подальша робота над особливостями вираження темпоральних відношень, зокрема «відносного часу», за допомогою прийменникових конструкцій.

Література

1. Белошапкова Т. В. Когнитивно-дискурсивное описание категории аспектуальности в современном русском языке / Т. В. Белошапкова. — М. : КомКнига, 2007. — 336 с.
2. Бондарко А. В. Грамматическая категория и контекст / А. В. Бондарко. — Л. : Наука, 1971. — 112 с.
3. Всеволодова М. В. Способы выражения временных отношений в современном русском языке / М. В. Всеволодова. — М. : Изд-во Московского ун-та, 1975. — 283 с.
4. Кубрякова Е. С. Язык и знание / Е. С. Кубрякова. — М. : Языки славянской культуры, 2004. — 555 с.
5. Краткий словарь когнитивных терминов / [под ред. Кубряковой Е. С., Демьянкова В. З., Панкрац Ю. Г., Лузиной Л. Г.]. — М., 1996. — 245 с.
6. Сенів М. Г. Функціонально-семантичний аналіз системи просторових і часових відношень (на матеріалі латинської мови) / М. Г. Сенів. — Донецьк : Донеччина, 1997. — 288 с.
7. Харитоновна Є. С. Темпоральна семантика прийменникових конструкцій (на матеріалі давньогрецької мови) / Є. С. Харитоновна // Вісник Харківського університету. Сер. : Філологія. — 2004. — № 607, вип. 39. — С. 181—183.
8. Шаранда А. Н. Сравнительная типология категории предлогов (на материале немецкого, русского и белорусского языков) / А. Н. Шаранда. — Минск : Наука и техника, 1981. — 230 с.
9. Homer. Carmina / Ex recensione Guilieimi Dindorfii. — 3 ed. corr. — Lipsiae : Teubner, 1852. — Vol. I — Iliadis. — Vol. II — Odyssaeae.

Теоретичні та практичні проблеми сучасної класичної філології

10. Novum testamentum Graece post Eberhard et Erwin Nestle ediderunt Kurt Aland e.a. — Stuttgart : Bibelgesellschaft. — 1987.
11. Xenophontis. Hist. Anabasis / Recensuit Arnoldus Hug. — Leipzig : Teubner, 1883.

© Є. С. Чекарева, 2010